

Herover I en del år havde de hold, der boede på vestbredden i Luxor, fast station hos brødrene Abul Kasem, der drev alabastfabrik og hotel lige bag Seti I's dødetempel i Qurna. Her ses tre af brødrene med DÆS' studievært Jørgen Podemann Sørensen foran den festligt bemalede bygning. Foto Anne Merete Jensen.

Til højre Elin Rand Nielsen fotograferet af Lise Manniche i Unas grav, 1974. Elin er cand. phil. i ægyptologi.

nemlig pengeindsamling, og pengene blev givet til støtte for de lokale unge pigers skolegang. Kirsten oprettede senere rejsebureauet Viktors Farmor i Aarhus.

Højskolen skulle også have et blad, der kunne informere om Ægypten. Jørgen Hartmann foreslog navnet **Papyrus**. Jeg blev den første redaktør. Bladet var i meget beskedent udstyr, et A5-format, der mest af alt mindede om et skoleblad. Senere blev arkæologen **Bo Dahl Hermansen** og historikeren **Michael Langkjær** redaktører, og de påbegyndte den første af flere ændringer i format og layout. Efter Langkjær fulgte ægyptologen **Mette Viking**, der i 1995 blev afløst af **Lise Manniche** som redaktør.

Efter kun et års forløb opstod der desværre alvorlig uenighed mellem Jørgen Hartmann og Niels Stjernegaard. Jørgen forlod Ditto Rejser og fik senere arbejde hos Alt Rejser, det russiske Aeroflots rejsebureau i Danmark. Der var så forhandlinger mellem Højskolen og Alt Rejser om samarbejde, men det blev ikke til noget. Så Jørgen gled ud af Højskolen. Niels havde oprettet **Stjernegaard Rejser**, og det blev Højskolens rejsebureau. Økonomisk gik det op og ned for Niels' rejsebureau, faktisk gik han konkurs tre gange! Men han kom alligevel op igen. Niels støttede ihærdigt Højskolen ved at betale trykningen af rejseprogrammer og annoncer. Han var også meget rundhåndet; når der var sammenkomst, så betalte han regningen. Niels brændte i den grad for Ægypten, men desværre døde han i 2006 – alt for tidligt.

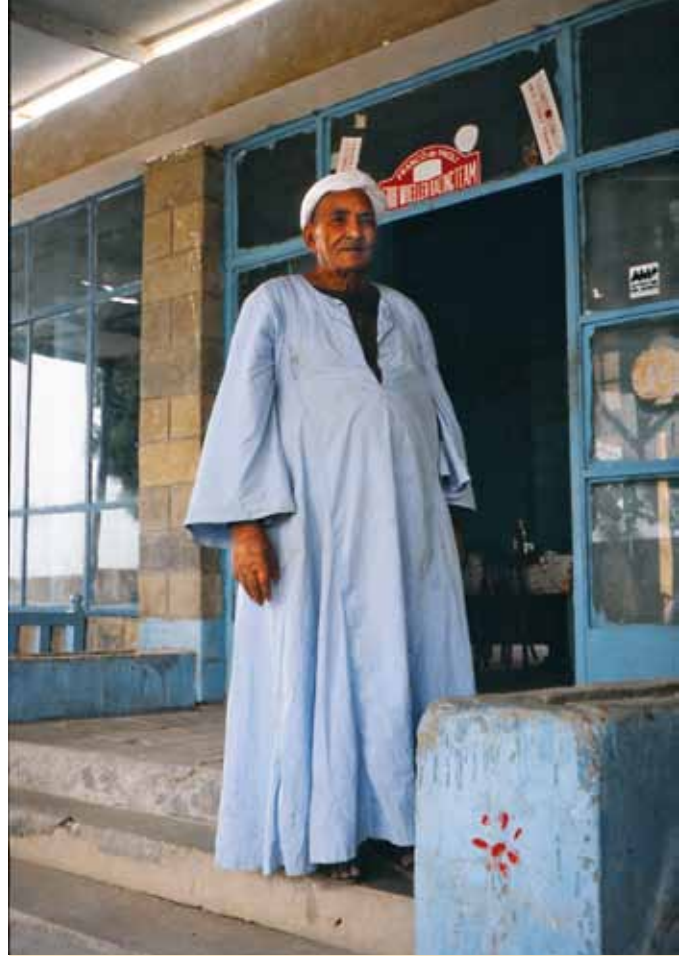
Højskolens første adresse havde været hos Ditto Rejser. Da det lukkede, fik den adresse hos KKA, for så senere at få adresse på Ægyptologisk Institut

Bo Dahl Hermansen. Sammen med Michael Langkjær løftede han Papyrus ud af det stencilerede småformat og gjorde det til et egentligt tidsskrift. Bo er cand. mag. i nærorientalsk arkæologi med stor erfaring fra udgravninger i Mellemøsten. I kraft af sin betydelige intellektuelle spændvidde har han som lærer og forsker haft mange ægyptologistuderendes opgaver "på sin samvittighed". Han er medforfatter til flere bøger om erindringshistorie, og er medlem af DÆS's bestyrelse. Foto www.videnskab.dk

Michael Langkjær er en af landets mest alsidige historikere. Han begyndte at læse ægyptologi i 1975, men besluttede sig senere for at gå lidt bredere til værks. Han har skrevet et storværk om Amarna-periodens historiografi, som desværre er forblevet upubliceret, men har til gengæld publiceret en række grundlæggende artikler om ægyptomani. Han designede omslaget til den røde version af Papyrus, som han redigerede sammen med Bo Dahl Hermansen i årene 1988-1993. Omslags-designet blev brugt nogle år længere. Foto www.saxo.ku.dk

i Kejsergade. Den daværende ledelse mente vel, at det var et plus at have Højskolens udadvendte virksomhed knyttet til instituttet. Lektor **Paul John Frandsen** var særligt positivt indstillet. **Elin Rand Nielsen** kom hurtigt med i Højskolens aktiviteter som en yderst populær foredragsholder og højt skattet rejseleder. Men, hvor mærkeligt det end kan lyde, var ikke alle på instituttet positivt indstillet. Der var faktisk en lille gruppe studerende, som var meget imod Højskolen. De mente, at den repræsenterede en tivolisering af ægyptologien. Højskolens plakater blev revet ned, og det kom ligefrem til et alvorligt møde med institutbestyreren, som forsøgte at mægle. Højskolens telefon skulle stå i et aflåst rum og der skulle være en fast telefontid. Højskolen fik fortsat lov til at have adresse på instituttet.

Fra højskole til Dansk Ægyptologisk Selskab

Højskolen startede som en meget lukket forening på kun 20 medlemmer. Det kunne naturligvis ikke gå i længden, så i 1985 blev der oprettet en såkaldt venneforening, som var åben for alle. Højskolen skulle dog stadig ledes af den lukkede bestyrelse og repræsentantskab.

I 1987 skiftede Højskolen navn til **Dansk Ægyptologisk Selskab**, også kaldet DÆS. Det skyldtes to forhold, dels at Højskolen var blevet forvekslet med Den Rejsende Højskole i Tvind, og dels var det, vi lavede, ikke rigtig højskolevirksomhed. Det var snarere kulturrejser med særligt arkæologisk indhold. Samtidig blev der indført fuldt ud demokratiske vedtægter, hvor alle kunne blive medlemmer, og med valg til ledelsen. Højskolen/DÆS var kommet til skelsår og alder ...

Til venstre Et hold fra højskolen / DÆS studerer Khefrens daltempel i Giza. Foto Jørgen Podemann.

Herover Under højskolens ekskursioner på vestbredden i Luxor var favorit-frokoststedet afgjort det lille Ramesseum Resthouse, som lå lige bag ved Ramses II's dødetempel og nær mange af privatgravene. Det blev drevet af Hossein abd el-Rassul, den charmerende ældre herre på billedet. Som dreng var han med til at bære Tutankhamons gravgods ud af graven. Et gammelt foto i restauranten viser ham med et af den unge konges smykker på brystet. Han var en fantastisk køkkenchef med sin egen lille køkkenhave midt i ørkenen, og han kunne lave stegte auberginer som ingen anden. Foto Jørgen Podemann.

Herunder Papyrus årg. 1 nr. 1, 1981 – årg. 14 nr. 2, 1994 – årg. 22 nr. 1, 2002 – årg. 25 nr. 1, 2005.

Det er nu mere end syv år siden, præsident Hosni Mubarak blev væltet under “det arabiske forår” og snart fem år siden, et blodigt militærkup afsatte præsident Mohammad Mursi. Det er heller ingen nyhed, at turismen led alvorlige knæk ved begge lejligheder, eller at gentagne uroligheder i landet yderligere fratog turister lysten til at besøge Ægypten.

Der har været tegn på, at den negative udvikling ville vende flere gange i løbet af årene, men først inden for det sidste år er tegnene blevet tydelige. De populære badebyer var dem, der først og fremmest mærkede fremgangen, men nu ser det endelig ud til, at byerne i Øvreægypten og nilkrydstogterne også begynder at kunne mærke en forskel.

Gennem de senere år uden masseturisme er der åbnet flere arkæologiske steder, der ikke hidtil har været tilgængelige, der er kommet nye turistvenlige tiltag, for eksempel partoutkort til seværdigheder, det er blevet tilladt at fotografere på flere museer, ellers lukkede grave er åbnet igen, og krydstogter fra Cairo til Aswan eller omvendt tilbydes nu også til andre end de særligt interesserede.

Siden sidst har flere af de store, arkæologiske ekspeditioner ligeledes været i fuld gang over hele landet.

Fund og forskning

Heliopolis, Matariya

KOLOSFAGMENTER

Da der i 2017 blev fundet rester af en kolossalstatue i Matariya, Heliopolis, lød de første meldinger på, at det var en Ramesses II-kolos. Det viste sig dog ret hurtigt, at kolossen snarere forestilte Psammetik I. Nu har det ægyptisk-tyske hold med Ayman Ashmawy og Dietrich Raue i spidsen udgravet yderligere 4.500 fragmenter samme sted, som kolossen blev fundet, og som også hører til kolossen. Sammen med de mange tusind fragmenter, der tidligere er fundet, er det nu muligt at beregne den oprindelige størrelse og form på kolossen. Ayman Ashmawy fortæller, at man også kan bekræfte, at der er tale om en stående kolos, men de nye fragmenter viser, at kongen stod med sin venstre arm foran kroppen, hvilket er en usædvanlig positur. Et relief på kolossens rygpille viser kongen knælende foran Atum fra Heliopolis.

Psammetik foran Atum. Foto Ministry of Antiquities.

Dietrich Raue, der er chef for det tyske hold, forklarer endvidere, at holdet denne gang har udført geomorfologiske og geofysiske undersøgelser, som afslørede en hel del portfragmenter i kvartsit. Porten tilskrives Ramesses II og Nektanebo, og fragmenterne er fundet nær sidstnævntes tempel i Mata-

riya. Raue fortæller, at der også er fundet andre tempelfragmenter, heraf nogle ret specielle: en frise med falke, dele af en port fra Merenptahs tid samt dele af en ramessidesfinx udhugget i rød granit.

■ Lagt på nettet 11. april 2018
<http://english.ahram.org.eg/News/297399.aspx>

Kælvende ko med vildkat(? – forslag fra Linda Evans) på lur. Screenshot fra www.euronews.com

Musikere med gestikulerende bavian. Fra nettet.

Giza

HATHOR-PRÆSTINDEN HETEPETS GRAV

I begyndelsen af februar fik en grav i Giza usædvanlig meget mediebevågenhed. Det drejer sig ifølge rapporterne om en grav, der først blev besøgt af en tysk ekspedition i 1909. Nogle blokke samlet op i ørkenen blev flyttet og derefter taget med hjem og endte senere i forskellige museer i Tyskland, hvorimod selve graven forsvandt under sandet. Den fik lov at ligge godt beskyttet indtil for nylig, hvor den blev genfundet af ægyptiske arkæologer på gravpladsen vest for Cheops-pyramiden. Ejeren var Hetepet, Hathor-præstinde sidst i 5. eller begyndelsen af 6. dynasti. De tidligere fundne, løse blokke har udsmykning i relief, og det er ikke på basis af de nuværende oplysninger muligt at bekræfte, at det reelt er tale om den samme grav.

Det nyopdagede gravkapel rummer farverige scener, hvoraf nogle er usædvanlige. Det drejer sig efter alt at dømme om bemalet udsmykning (uden relief). Kapellet består tilsyneladende af et langt rum og et tværrum med en skindør for enden. Blandt de emner, der er kommet frem på pressens billeder af sidevæggene, er: stokkekamp i papyrusbåde; pastorale motiver inkl. en meget livagtig kælvende ko; ofre til Hetepet bragt af to

rækker børn og gaver bragt af kort-hårede kvinder med rige smykker, inkl. en kvindelig dværg; metalarbejde; slagting og kødstykker hængt op til modning/tørring i en pavillon med lotus-søjler; håndtering af en genstridig tyr; og en abe der plukker figer i en kurv. Den musikalske underholdning består af to ensembler. Det ene viser mænd med dobbeltklarinet, fløjte og sang og nedenunder en kvindelig harpespiller og tre kvinder, der klapper i hænderne og synger. I registret oven over ses i dobbelt størrelse tre klappende kvinder og tre dansende. Det andet gengiver fire mænd (fløjte, klarinet og en sanger) med en bavian bagved, der efterligner sangerens gestus. [LM.]

■ Lagt på EEF – Egyptologists' Electronic Forum – 3. februar 2018 <http://english.ahram.org.eg/News/289277.aspx> og mange andre.

Om fragmenter i tyske museer: Porter & Moss, *Topographical Bibliography III*, s. 298.

Fayum

ET HELLENISTISK GYMNASIUM

Tyske og ægyptiske arkæologer har udgravet et hellenistisk gymnasium i Medinat Watfa i den nordvestlige del af Fayum. Gymnasiet er det første af sin art, der er fundet i Ægypten. Det er Cornelia Römer fra DAI (*Deutsches Archäologisches Institut*), der er leder

af udgravningerne i Medinet Watfa, oldtidens Philoteris, som blev grundlagt af Ptolemaios III i det 3. årh. f. Kr., opkaldt efter kongens søster Philotera.

Ayman Ashmawi fra antikvitetsministeriet forklarer, at gymnasiets hovedbygning bestod af en stor sal med statuer, spisesal og en gård. Tæt på hovedbygningen er der fundet spor efter en væddeløbsbane, som er knapt 200 m lang, hvilket passer med typiske stadionløb på 180 m. Rundt om gymnasiet var der store haver, og sammen med hovedbygningen og væddeløbsbanen har det hele udgjort det ideelle centrum for græsk lærdom.

Römer fortæller, at gymnasier var privatsponsorerede af velhavende folk, som ønskede at deres landsbyer skulle blive ekstra græske. På gymnasierne lærte de unge, græsktalende mænd fra overklassen at læse, skrive, debattere og dyrke sport. Alle store byer i den hellenistiske verden, for eksempel Athen i Grækenland, Pergamon og Milet i Lilleasien og Pompeji i Italien havde gymnasier, og det ægyptiske gymnasium var bygget efter samme mønster som dem. Selvom gymnasiet i Watfa er langt mindre, viser det tydeligt den græske indflydelse i Ægypten, ikke bare i Alexandria, men også ude i landet.

Efter Alexander d. Store blev der bygget nye landsbyer i Deltaet og især i Fayum. Her boede de lokale side om

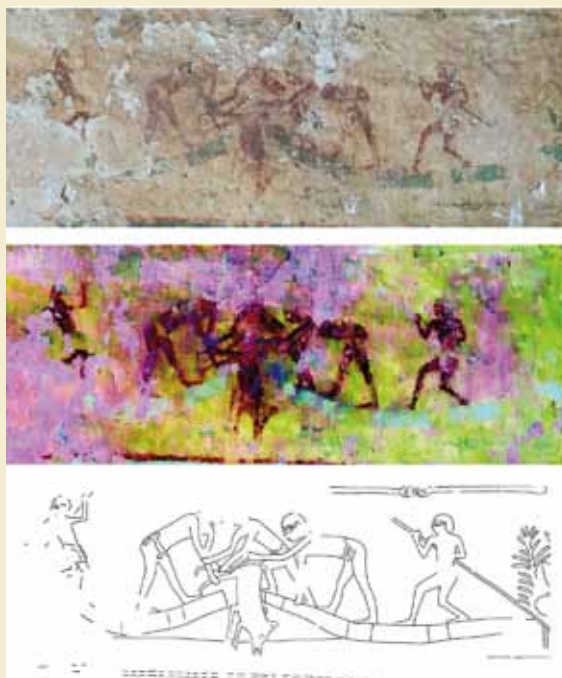
side med grækerne, og landsbyerne havde både ægyptiske templer og græske helligdomme. Der var også offentlige bade og altså gymnasier. Vi ved fra indskrifter og papyri, at disse gymnasier eksisterede i Ægypten under ptolemæerne, men det er første gang der er fundet arkæologiske levn. Medinet Watfa havde omkring 1200 indbyggere i midten af det 3. årh. f. Kr. To tredjedele var ægyptere, en tredjedel græsktalende tilflyttere.

■ Lagt på nettet 6. november 2017
<http://english.ahram.org.eg/News/281045.aspx>

Beni Hassan

To forskere fra Macquarie University i Sydney, Linda Evans (se hendes artikel om et beslægtet emne i næste nummer af Papyrus) og Anna-Latifa Mourad har gjort interessante opdagelser på væggene i gravene i Beni Hassan ved hjælp af en ny digital billedteknik kaldet DStretch, der kan gøre udviskede malerier meget tydeligere. Denne software "analyzes three bands of RGB color in an image, and improves the intensity and saturation of them. It sort of stretches the colors out and then maps them back to normal, to show a greater distinction. It's been used on everything from rock art to Mars rover images" (citater fra netartiklen). Blandt de citerede eksempler er en scene med folk, der dypper et dyr i floden fra en båd. Takket være den nye teknik kan vi nu se, at det er en gris (svin er ikke så almindelige i ægyptisk kunst, og slet ikke i Mellemste Rige). Denne teknik vil være af uvurderlig betydning i arbejdet med billeder og tekster, der ikke har modstået tidens tand så godt. [LM.]

■ Lagt på EEF 22. januar 2018
 'DStretch® and Egyptian tomb paintings: A case study from Beni Hassan', *Journal of Archaeological Science: Reports* 18, April 2018, s. 78-84.
<http://www.iflscience.com/technology/hidden-features-of-ancient-egyptian-paintings-revealed-thanks-to-new-digital-imaging-tool/all/>

DStretch afslører falmende detaljer. Metoden har også været anvendt på mumietatoveringer og på papyrus, se fig. 3 i Fredrik Norland Hagens artikel s. 33 i dette nummer af Papyrus.

Luxor øst

LUXOR-TEMPEL

Ny kolossalstatue af Ramesses II afsløret

Under stor lokal mediebevågenhed, fanfarer og lysshow har Antikvitetsministeriet med Khaled el-Anany i spidsen afsløret endnu en nyligt restaureret Ramesses II-kolos i Luxortemplet. I den anledning fortalte Mostafa Waziri, generalsekretær i SCA (*Supreme Council of Antiquities*), at kolossen i oldtiden stod foran Luxortemplets pylon, men kollapsede under et jordskælv. Fragmenter af statuen blev fundet ved udgravninger mellem 1958-60, men er altså først blevet samlet nu.

Det store arbejde med at få sat kolossen sammen igen blev udført af ingeniører, medlemmer af de væbnede styrker samt myndighederne i Luxor, der har sponsoreret de materialer, der skulle bruges for at restaurere kolossen. Det har taget næsten seks måneder at samle statuen, der er udhugget i sort granit, er 11 m høj og vejer 75 tons. Ramesses II bærer Øvre- og Nedre-ægyptens dobbeltkrone, og dronning Nefertari er afbildet ved siden af ham, dog kun 150 cm høj.

■ Lagt på nettet 21. april 2018
<http://english.ahram.org.eg/News/298060.aspx>

Luxor Vest

KOM EL-HEITAN

27 x Sakhmet

Arkæologer fra Europa og Ægypten har under ledelse af Hourig Sourouzian igen gjort store fund i Kom el-Heitan ved Memnon-kolosserne. Her har man siden 1998 udgravet Amenthotep III's dødetempel med midler fra *King Amenhotep III Temple Conservation Project*. Det nyeste fund består af 27 statuer i sort granit, der forestiller gudinden Sakhmet. Statuerne er omkring 2 m høje, og nogle af dem viser Sakhmet siddende på en trone med *ankh*-tegn i hånden, mens andre afbilder hende stående med et papyruscepter i hånden foran brystet. Sakhmets hoved er prydet med solskive og uræusslange. Hourig Sourouzian fortæller, at statuerne er fundet så tæt under overfladen, at de er i god bevaringsstand, og at mange af dem kun mangler fødder og base. Desuden er de udført i høj kunstnerisk kvalitet. Statuerne er nu under restaurering, hvor de bliver rensat og afsaltet, og de vil blive placeret på deres korrekte plads i templet, når hele projektet er afsluttet. Siden det begyndte i 1998, er der fundet 287 statuer af Sakhmet i tempelområdet.

■ Lagt på nettet 3. december 2017
<http://english.ahram.org.eg/News/282656.aspx>

Nefersekherus grav TT 107. Foto Oriental Institute Chicago.

SHEIKH 'ABD EL-QURNA

Boyo Ockinga og Susanne Binder fra Chicagos Oriental Institute har stået i spidsen for en afrensning af indgangen til TT 107 i Sheikh 'Abd el-Qurna. Graven tilhørte Nefersekheru, som levede under Amenhotep III og var forvalter i kongepaladset i Malqata. Holdet har yderligere fjernet affald og andet, der blokerede indgangen til den endnu ikke udgravede forhal med det formål at kunne indsætte en stålsikringsdør. Under arbejdet opdagede forskerne et stort relief af gravejeren, som er bevaret fra taljen og nedefter. Derudover fandt man fragmenter med indskrifter, og hvor det var muligt, blev fragmenterne placeret på deres rette plads i graven af holdets konservator Hiroko Kariya for at gøre dem klar til at blive fotograferede og tegnet. Epigrafen J. Brett McClain fortsatte arbejdet med at udføre facsimiletegninger af facadens relieffer, påbegyndt tidligere af epigraferne Margaret De Jong og Sue Osgood. Sidsnævnte fremstillede også digitale tegninger af de fragmenter, der blev fundet i en tidligere sæson for at integrere dem med tegningerne af nye fragmenter.

■ Lagt på nettet 26. marts 2018
<https://oi.uchicago.edu/research/current-season>

Foto The J. Paul Getty Trust.

PLETTER I TUTANKHAMONS GRAV

De skæmmende brune pletter på væggene i Tutankhamons grav ligner et massivt udslæt, og det var længe frygtet, at turisterne og det øgede fugtniveau i graven forværrede tilstanden. Nu kan forskere fra Getty Conservation Institute i Los Angeles berolige os med, at lidelsen ikke er aktiv, og at tilstanden ikke forværres. Visse steder, især med rød og sort farve, har malingen yderligere en tendens til at skalle af. Situationen er nu blevet stabiliseret ved at fæstne hver enkelt lille flage til

væggen. Alt i alt er vægmalerierne i bedre stand end ventet, og ved at sammenligne med fotografier fra da graven blev opdaget, kunne det konstateres, at situationen ikke er væsentligt forværret. "Pletterne er mug og fungus, men det er dødt," lød diagnosen. De kan ikke fjernes, for de mikroskopiske organismer er trængt ind i malingen. Vi må leve med dem. [LM.]

■ Lagt på nettet 26. marts 2018
<https://www.nytimes.com/2018/03/26/arts/design/king-tut-getty-egypt-conservation.html>

TUTANKHAMONS BEMALEDE POPYRUSSTOL

Det kommer som en overraskelse, at en meget ødelagt stol fundet stuvet sammen med andre genstande i forrummet til Tutankhamons grav (obj. no. 457, JE 62034), ikke blot havde et sæde af flettet papyrus, men at det var udsmykket med maleri. Ved hjælp af "multi-spectral imaging" er det lykkedes museets konservatorer under ledelse af Mohammed Abdel Rohman at bringe denne udsmykning frem i lyset. Motivet er ikke uventet, for det viser bagbundne, fremmede fjender, adskilt af lodrette buer, ligesom de forekommer på f. eks. kongens fodskamler af forgyldt træ. Carter's kort siger, at udsmykningen minder om de offerscener, man ser i private gravkapeller [dette vil i så fald være under de afbildede kongers troner som f. eks. de bønfaldende

fanger i Hekareshus grav (TT 226) nu i Luxormuseet]. Udsmykningen på stolesædet måler 41 x 37 cm og var “næsten fuldstændig ødelagt”, og der henvises på kortet til farver og detaljer på et “vedhæftet foto” (som åbenbart ikke blev vedhæftet alligevel). Men nu har vi de nye, komplekse fotografier som viser, at arbejdet var i udsøgt stil. [LM]

■ Lagt på EEF 6. april 2018

Moamen Mohamed Othman *et al.*, ‘Il papiro nascosto di Tutankhamun, Indagine diagnostica multispettrale sul papiro dipinto della sedia di Tutankhamun’, *Analecta Papyrologica* 29, 2017, s. 183-198 (online på italiensk med engelsk resumé og spændende farvebilleder). [LM.]

Edfu

MINEARBEJDERE I EDFU

Nadine Moeller og Gregory Marouard fra Oriental Institute i Chicago har under nylige udgravninger i Edfu opdaget to store bygninger opført i soltørrede lersten, som de har dateret til det sene 5. dynasti, ca. 2.400 f. Kr. Bygningerne ligger kun 20 m vest for det ptolemæiske Horus-tempel, og de lå under arkæologiske lag fra anden del af 6. dynasti. Der er tale om monumentale bygninger som er ekstremt velbevarede og bygget direkte på de naturlige sandaflejringer fra Nilen. Bygningerne, der er over 2 m høje, har et usædvanligt layout med massive vægge, der er ca. 2.5 m tykke og en facade med en skrå hældning, som man ikke har set tidligere.

Begge bygninger er omsluttet af en mur bygget i flere faser og er omgivet af store gårde og værksteder, hvor der er blevet produceret brød, øl og forarbejdet kobber. Ingen af bygningerne viser klart, om de har haft tilknytning til en dødekult, men på nuværende tidspunkt kan det ikke udelukkes, at de er en del af en eller anden form for

kultisk installation. Dette især at dømme efter bygningernes beliggenhed meget tæt på den senere Horus-helligdom. På grund af deres størrelse, de arkitektoniske detaljer og beslægtede fund er de to bygninger af administrativ, officiel karakter, og de udgør en del af et bosættelseskvarter i oldtidens Behdet (Edfu). Blandt de mange fund, der er gjort under udgravningerne, er der mere end 220 lersegl, der nævner kong Djedkare-Isesi (sent 5. dynasti), kobbermalm, andre spor af metallurgiske aktiviteter, muslingeskaller og en betydelig mængde nubisk keramik. Disse fund er yderligere bevis på kongelige ekspeditioner og minedrift i de østlige ørkenområder. Ekspeditionerne blev arrangeret af kongen, som sendte en højtstående embedsmand fra Memfis til Edfu som ansvarlig for *sementiu*, de mænd, der udvandt råmaterialer til staten.

Vi har her at gøre med de første tegn på, at Edfu i oldtiden udviklede sig til et vigtigt udgangspunkt for ekspeditioner, der rejste mod de østlige ørkenregioner (Wadi Baramiya) og muligvis til Rødehavskysten (Marsa Alam-området). Djedkare-Isesis regeringstid var præget af en stigning i kongelige ekspeditioner, der rejste ud for at udvinde især kobber i det sydlige Sinai (Wadi Maghara). Omtale af *sementiu* i Nildalen er ganske sjælden, og de tidligere kendte referencer stammer hovedsagelig fra to gravsteler ved Edfu, men de ses regelmæssigt i de officielle indskrifter, der findes i flere østlige ørkenwadier. For nylig blev de også opdaget ved havneområdet ved Ain Sukhna, hvor de dateres til samme periode i det sene 5. dynasti.

■ Lagt på nettet 11. januar 2018
<https://telledfu.uchicago.edu/news/press-release-jan-2018-submitted-dec-2017>

En meroitisk Maat. Foto © Vincent Francigny / Sedeinga archaeological mission.

Sudan

EN MEROITISK MAAT OG ANDRE FUND

Sedeinga ligger ca. 100 km nord for 3. katarakt i Sudan på Nilens vestlige bred. Stedet er mest kendt for ruinerne af et tempel viet til dronning Teje, men her findes også en meget stor nekropol med grave fra de napatæiske og meroitiske kongedømmer, ca. 7. årh. f. Kr. – 4. årh. e. Kr.

Fund fra denne lange periode viser, hvordan lokale skikke blev blandet med faraonisk-ægyptiske. Grave, steler og andre arkitektoniske elementer er nu udgravet af arkæologer fra CNRS (*Centre national de la recherche scientifique*) og Sorbonne-universitetet.

Nekropolen i Sedeinga strækker sig over mere end 25 hektar, og her er spor af mindst 80 pyramider og over 100 grave. De arkæologiske undersøgelser har først og fremmest fokuseret på nekropolens kronologi, hvilket har været vanskeligt, da der ikke er meget histo-

Udgravningen i december 2017 Foto © Vincent Francigny / Sedeinga archaeological mission.

Foto Ministry of Antiquities.

risk materiale. Forskerne har dog kunnet påvise, at de fleste pyramider og grave stammer fra det napatæiske kongedømme med senere justeringer i den meroitiske periode. Justeringerne bestod blandt andet af nye kapeller af sandstensblokke bygget på den vestlige side af pyramiderne. Steler, overliggere og andre elementer giver meget fine eksempler på den meroitiske gravkunst. Et af de særlige fund er et fragment med en afbildning af Maat. Det er det første eksempel på en gengivelse af denne gudinde med afrikanske træk. I løbet af gravesæsonen i slutningen af 2017 fandt forskerne desuden en stèle, der har tilhørt en kvinde ved navn Maliwarase. Stelen viser, at hun var af fornem familie: to brødre var Amonypperstepræster og en af hendes sønner var guvernør i Faras, en stor by på grænsen til 2. katarakt. Indskrifter på en dørøverligger viser, at en anden fornem kvinde, Adatalabe, nedstammede fra en prins. De mange fund fra Sedeinga giver mere viden om den meroitiske civilisation, og genstandene repræsenterer den største samling af tekster på meroitisk.

■ Lagt på nettet 5. marts 2018
<http://www2.cnrs.fr/en/3069.htm>

Siwa-oasen

NYT TEMPEL

En ægyptisk ekspedition ledet af Abdel Aziz El-Demery, chefarkæolog i Siwa, har fundet vigtige rester af et tempel ved al-Salam omkring 50 km øst for Siwa-oasen i den vestlige ørken. Der er rester af tempelmuren i 1 meters højde, af indgangspartiet og en gård med adgang til yderligere rum. De arkitektoniske elementer viser udsmykning i græsk stil, ligesom der også er fundet et statuehoved med græske træk, en løveskulptur samt keramik og mønter. Udgravning-

gerne fortsætter i løbet af året. (Det er ikke lykkedes at lokalisere al-Salam på noget kort eller på Google Earth. Mere end de 50 km fra Siwa mod øst på vej mod Bahariya ligger de mindre oaser Nuwamisa, Bahrein og Sitra, der alle har rester af romerske grave. Grave og templer ligger hvor der er adgang til kildevand, og al-Salam har formodentlig været del af dette netværk). [LM.]

■ Lagt på nettet 4. april 2018
<http://english.ahram.org.eg/News/295033.aspx>

Kontingentet betales bedst over netbank, men det kan også ordnes i banken. Betal til DÆS **reg.nr. 1551** **kontonr. 7347383**, vælg beløb og husk at skrive navn på betalingen.

Mødekalendarer findes på hjemmesiden under punktet MØDER
www.daes.dk

Medlemsbladet **PAPYRUS** sendes ud med Bladkompagniet uden konvolut. Hvis du af en eller anden grund endnu ikke har modtaget det, er det vigtigt skrive til **mail@daes.dk**, så det kan blive eftersendt.

Husk at meddele flytning og ændring af email-adresse på **mail@daes.dk** Ellers går du glip af Papyrus og vigtige informationer.

Tell Basta museum endelig åbnet

Det har været undervejs i 8 år, men nu er museet på Tell Basta (Bubastis) ved deltabyen Zagazig endelig blevet åbnet. Antikvitettsminister Khaled el-Anany og guvernøren for området, Khaled Saeed, var med ved åbningen, hvor det blev understreget, at åbningen af museet ikke blot sigter på at tiltrække turister til området, men også på at højne lokalbefolkningens forståelse af den arkæologiske arv.

Arbejdet på at opføre museet begyndte allerede i 2006 og stod færdigt i 2010. Det lykkedes imidlertid først i slutningen af 2017 at åbne museet. På museet kan gæsterne se genstande fra området og lære mere om områdets oldtidshistorie; alle genstandene er fundet på stedet. Det drejer sig blandt andet om kanopekrukker, andre krukker i forskellige former og størrelser, husholdningsredskaber, gudestatuetter, terrakottastatuetter, mønter, gravsten, offerborde og smykker. Der er også en montre på museet viet til Bastet, den vigtigste gudinde fra Bubastis. Museet ligger ved Bubastis Open Air Museum.

▪ Lagt på nettet 3. marts 2018
<http://english.ahram.org.eg/News/292036.aspx>

Kolossalstatuen af Tutankhamon under transporten. Foto fra pressematerialet.

KING TUT:

Treasures of the Golden Pharaoh

En samling af 166 genstande (tre gange flere end nogen anden Tut-udstilling) fra Tutankhamons grav er på vej ud på en længere rejse til 10 forskellige byer, først til California Science Center i Los Angeles fra 24. marts 2018 til 6. januar 2019. Turneen er planlagt til at vare syv til ti år. Det må snart være svært at finde på en ny titel til en sådan udstilling. Ifølge pressemeddelelsen skal der

nu fokuseres på betydningen af de mange genstande i graven. Udstillingen vil tilbyde “nine distinct experiential galleries and an array of 3D visuals, digital content, 360-degree theatrical manifestations, custom soundscapes and more in an engaging, audio-guided tour.” Blandt de viste genstande er kolossalstatuen fra kongens dødetempel i Luxor og en af de sorte træstatuer, det lille gyldne skrin, “ønskebægeret” af alabast og den lille gyldne fostermaske. Arrangementet har mødt en del modstand fra akademikere både i Ægypten og udenlands, der ikke ønsker genstandene i eksil for en så lang periode. [LM.]

Billetter kan købes her:

<https://californiasciencecenter.org/visit/admission/king-tut-admissions>

▪ Lagt på nettet 12. marts <http://www.inparkmagazine.com/treasures-from-king-tuts-tomb-arrive-at-california-science-center/>

Pressemateriale lagt på EEF 1. marts 2018

Gavekort til medlemskab af DÆS

Kender du en, der vil blive glad for et års medlemskab af DÆS?

Kontakt os på mail@daes.dk – vi har lavet et fint kort, som du kan få tilsendt eller selv printe ud.

Bøger

Ny publikation af thebansk grav

Det er ikke så tit, at der kommer en ny fuld publikation af en thebansk grav, og sådanne har ofte været mange årtier undervejs. Det er også tilfældet med TT 57 tilhørende Khaemhat, kaldet Mahu, kornchef under Amenhotep III. Graven har undertiden været åben for turister og er det nu igen. Fragmenter af reliefudsmykningen kan ses på museer (8 i Berlin, 3 i Bruxelles) eller er gået tabt.

Udgifveren er CEDEA (*Center of Documentation and Studies on Ancient Egypt*), der blev etableret i 1956 især med henblik på at dokumentere monumenter, der var truet af Nassersøens vande, og senere arkæologiske levn fra templer og grave til graffiti på vestbredden af Luxor. Scener fra graven blev først kopieret af de tidlige rejsende (Nestor L'Hôte, Wilkinson, Lepsius m.fl.), og en beskrivelse af graven af V. Loret i udkom 1889. Fotografier af detaljer af udsmykningen foreligger i mange publikationer om ægyptisk kunst. En omhyggelig kopiering af alle indskrifterne blev udført af Abdel Aziz Sadek† for CEDAE i 1967, hvor også reliefferne

Khaemhat
i Berlin.

Foto LM.

blev kopieret af en række ægyptiske tegnere. Relieffernes høje kvalitet har fristet besøgende til at skære dem ud og tage dem med hjem. Heldigvis blev der tidligt udført kopier i en slags papmachépapir ("squeezes", på tysk så malende kaldet "Abklätsche"), som nu kan komplettere de manglende fragmenter (museet i Boston har 30 stk. udført inden 1844, og Griffith Institute i Oxford har nu fået overdraget 143, udført i årene 1854-55 og derefter). Med adskillige kompetente forfattere involveret i denne publikation vil den være et vigtigt bidrag til forståelse af denne grav, hvoraf ellers kun udvalgte detaljer er kendt. [LM]

Bogen (hvis titel ikke oplyses) kan købes i boghandlen på Det Ægyptiske Museum i Cairo.

▪ Lagt på EEF 10. marts 2018
Om nogle af disse "squeezes" se M. Dolinska, 'Khaemhat's bad luck', *Études et travaux* XXI, 2007, s. 28-41 (ligger online).

Karl-Gottfried Prasse 1926-2018

Prasse, som jeg havde fornøjelsen af at dele kontor med, da vores institut i 1990erne var

lokaliseret i Snorresgade, begyndte som ægyptolog, men det var sprog og fonetik, der fik glæde af hans evner, der var så meget mere bemærkelsesværdige, som han i en tidlig alder var blevet ganske tunghør: foruden en stribe europæiske sprog hebræisk, arabisk, etiopisk og

senere især tuaregisk. Tuaregerne i Niger havde ikke noget skriftsprog, men det gav Prasse dem, baseret på det latinske alfabet, tilføjet specialtegn. På universitetet i begyndelsen af 1970erne kunne vi til gengæld blive undervist i Cairo-dialekten af arabisk (talesproget), hvor der på alle andre universiteter udelukkende blev undervist i klassisk arabisk (koranens sprog).

Indtil få uger før sin død i april arbejdede Prasse på endnu en ordbog, og en bog om Nigers historie er ved at gå i trykken. Læs nogle anekdoter om Prasse i *Papyrus* 24/1 2004, s. 42-43. [LM]

KOLOFON

PAPYRUS udgives af
Dansk Ægyptologisk Selskab
c/o Carsten Niebuhr Afd. ToRS
Københavns Universitet Amager
Karen Blixensvej 4, bygning 10
2300 København S

Hjemmeside: www.daes.dk

DÆS e-mail: mail@daes.dk

Papyrus e-mail: lise@manniche.org

Bank: Danske Bank, 1551-
0007347383

Bestyrelse

Else Steenberg (sekretær)
Louise Alkjær
Tine Bagh (formand)
Diana H. Barfod (kasserer)
Bo Dahl Hermansen
Paul John Frandsen
Mette Gregersen (næstformand)
Ole Herslund
Mette Holst
Merete Allen Jensen
Lise Manniche (Papyrusredaktør)
Elin Rand Nielsen (webmaster)

Redaktion af dette nr. af PAPYRUS

Paul John Frandsen (ansv.)
Louise Alkjær
Lise Manniche
Elin Rand Nielsen og
Annette Frandsen (korrektur)

Grafisk design: Merete Allen Jensen

Tryk: P.E. Offset, Varde
Eftertryk kun tilladt med skriftlig
tilladelse fra redaktion og forfat-
tere.

ISSN 0903-4714

Omslagsbilleder *Forside:* LM ved Hungersnøds-stelen på Sehel, 2018, foto Pia Adamsen. *Bagside:* LM med kopi af Harmoses lut, ca. 1988, foto Ellen Hickmann. LM ved den vestlige defufa i Kerma, Sudan, 2016, foto MAJ. LM ved Amarna Grænsestele A, 2017, foto Pia Adamsen.